

ВНЕСОК Я.Р. ДАШКЕВИЧА В РОЗВИТОК НОМАДОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У пострадянський період наука про кочівників на території колишнього Радянського Союзу, включаючи Україну, знала труднощів методологічного характеру. Це було пов'язано з тим, що радянські вчені приділяли більше уваги соціально-економічній історії і дослідження марксистських істориків та етнологів будувалися на основних ідеях еволюціонізму, закладених ще в ХІХ ст. Звідси серед марксистських дослідників набули поширення уявлення про обов'язкову седентаризацію номадів, про кочовий феодалізм, про особливий спосіб виробництва у кочівників тощо. Лише в нетрадиційному для марксистської науки дусі була створена концепція Л. Гумільова, згідно з якою етнічний розвиток номадів перебував у нерозривному зв'язку із впливом навколишнього середовища. Проте Л. Гумільов, на відміну від марксистів, рушійною силою історичного прогресу вважав пасіонаріїв і не пов'язував етнічні процеси з соціально-стадійними зрушеннями.

Що стосується інших немарксистських підходів до етносоціальної історії номадів, то вони набули поширення на Заході, а також серед деяких дослідників колишнього Радянського Союзу, які відзначали циклічність у розвитку кочових суспільств. Вони були схильні нерозривно пов'язувати процеси економічного, політичного, етнічного та соціального характеру.

Таким чином, у науці про кочівників склалися два діаметрально протилежні підходи щодо висвітлення питань розвитку кочових суспільств – еволюціоністський (марксистський), який у висвітленні соціальних процесів акцентував увагу переважно на характері виробництва, і циклічний (немарксистський), згідно з яким соціальні процеси відбувалися у прямому зв'язку з етнічними, господарськими та

політичними факторами. До останнього напрямку дослідників завжди належав Я.Р. Дашкевич.

Він завжди прагнув об'єктивно показати місце номадів алтайського походження в історичному розвитку українських земель у період Середньовіччя. Займаючись історією середньовічних номадів, Я.Р. Дашкевич виходив із принципу історизму, у відповідності до якого речі і явища мають розглядатися в їхньому закономірному історичному розвитку у зв'язку з конкретними умовами їхнього існування. Дослідник завжди прагнув, по-перше, не висвітлювати історію середньовічних кочівників з позицій марксистської історичної науки, де провідною домінантою є визначення характеру способу виробництва та “класового” складу суспільства. По-друге, для нього було властивим прагнення не висвітлювати історію середньовічних номадів з негативних позицій про їхню роль в історії народів Євразії, що характерно для деяких представників української та російської історичної науки, і, по-третє, не підходити до вивчення проблеми з позицій ідеалізованого романтичного ставлення до кочівників, що починає набувати поширення в останні десятиліття в середовищі деяких сучасних дослідників на теренах колишнього Радянського Союзу.

Необхідно зазначити, що вже на початку 90-х рр. ХХ ст. номадологічні студії посіли значне місце у науковому доробку Я.Р. Дашкевича. Цьому сприяло те, що вже з 1991 р. він активно співпрацював з Інститутом сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, засновником якого був його близький друг та колега, відомий усьому світові як алтаїст, О.Й. Прицак. Це співробітництво з Інститутом сходознавства продовжува-

лось і до останнього року життя Я.Р. Дашкевича.

Слід зауважити, що і до 1991 р. Я.Р. Дашкевич був відомим серед орієталістів не лише як вірменіст, а і як тюрколог. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Я.Р. Дашкевич не тільки зробив значний внесок у розвиток тюркологічних студій у новій українській науці, а й започаткував нові напрямки досліджень у галузі монголістики та сформував і розвинув концепцію щодо співіснування кочового й осілого землеробського світів на теренах Північного Причорномор'я. Остання тема посіла значне місце у дослідженнях вченого.

Ця концепція дістала назву “Великого кордону” [Дашкевич 1999а; Дашкевич 2000; Дашкевич 2001]. Сам Я.Р. Дашкевич дав таке пояснення цього феномену: “Великий кордон в Україні – це межа між Європою та Азією в кількох аспектах: економічному, культурному (цивілізаційному) та духовному. Довгий час Великий кордон проходив по степовій зоні та відділяв осілий спосіб життя від кочового. Поступово кордон зміщувався на південь, а в політичному відношенні зник наприкінці ХVІІ в. – на початку ХІХ ст. (ліквідація Кримського ханства, турецьких провінцій у Північному Причорномор'ї, усунення залежності придунайських князівств від Туреччини і т.д.). Зникнення політичного кордону не означало автоматичного скасування його в інших ділянках (економічній, культурній). У духовній сфері Великий кордон залишився життєздатним досі (східні конфесії на території України, зокрема в Криму) – і залишиться на майбутнє...” [Дашкевич 2001, 206].

Саме останній аспект проблеми знайшов найбільш детальне висвітлення у дослідженнях Я.Р. Дашкевича. Так, він, зокрема, зазначив: “Великий кордон між європейською та азійською цивілізаціями, що проходив в основному по степовій смузі Північного Причорномор'я (однак з пересуванням – у різні періоди – кордону на північ або південь), ніколи не був непроникливим бар'єром для різних конфесій, з яких на перший план висувається християнство, іслам, а також юдаїзм, караїмство, буддизм. Майже кожна з цих конфесій диференціювалася на різні напрями, що також відбивалося на

релігійній ситуації в зоні... Для півтисячорічного існування українського Великого кордону у ХІV–ХVІІІ ст. все ж таки були характерні відносини толерантності, які, однак, не були позбавлені взаємного недовір'я, настороженості, замкнутості в межах релігійних громад” [Дашкевич 2000, 13–14].

Варто зазначити, що концепція Я. Р. Дашкевича про Великий кордон значною мірою вплинула на багатьох українських дослідників. Зокрема, ці ідеї знайшли подальший розвиток у дослідженнях археолога С.О. Біляєвої, яка займається проблемою взаємовідносин східнослов'янського і тюркського світів у ХІІІ–ХVІІІ ст. З цього приводу вона зазначила: “Сприйняття елементів турецької культури з певною трансформацією або використання турецьких речей у побуті стали органічною частиною української культури. Здобутки сучасного етапу археології дозволяють вийти за межі локальних вимірів і поставити актуальну проблему співіснування та взаємодії різних соціально-економічних, етнокультурних і релігійних систем, представлених певними локальними цивілізаціями на глобальному рівні. Північне Причорномор'я було не лише смугою військових протистоянь і конфліктів, а й своєрідним мостом діалогу, культурних інновацій і впливів між Азійським і Східноєвропейським ареалом” [Біляєва 2011, 26].

Значне місце в пізній середньовічній історії Північного Причорномор'я Я.Р. Дашкевич завжди відводив кримським татарам. Саме на них дослідник і зосередив свою увагу у своїх тюркологічних студіях в останні десятиліття. Тому не даремно у середині 90-х рр. ХХ ст. Я.Р. Дашкевичу запропонували написати статтю про кримських татар в “Етнічний довідник”. Саме там дослідник дав таке визначення кримсько-татарського етносу: “Тюркський етнос, який заселяє в Україні в основному Кримський півострів (за межами України – в Узбекистані, а також діаспора давнішого походження в Румунії, Болгарії, Туреччині)” [Дашкевич 1996, 125–126]. Що стосується походження кримських татар, то Я.Р. Дашкевич бачив це так: “Етнічна історія Т. к. охоплює період від середини ХІІІ ст. до сьогодення і поділяється – залежно від політичної історії – на кілька періодів: 1. монголо-

татарський і золотоординський (близько 1261 р. утворено окремих Кримський юрт зі столицею в Солгаті, тобто Киримі, тепер Старий Крим); 2. Кримського ханства – самостійного (1437–1478), залежного від Османської імперії (1478–1772), від Росії (1772–1783); 3. в складі Російської імперії, пізніше СРСР (1783–1944; до тотальної депортації Т. к. 1944 р. до Середньої Азії). Новий період етнічної історії з моменту поступового повернення Т. к. в Україну та Крим (початки рееміграції – кін. 1970-х рр. ХХ ст.)” [Дашкевич 1996, 126].

Я.Р. Дашкевич також звернув увагу на етнічну неоднорідність кримських татар. Він, зокрема, відзначив: «Практично до 1944 р. існував поділ на субетноси: 1. південнобережні (“яли-бойло”) з помітними ознаками османізації (частково це колишні кримські турки, що поселилися на території колишніх генуезьких колоній, захоплених Туреччиною 1745 р.); 2. гірські (“татлар”, тати) – значною мірою татаризовані греки, готи, інші народності; 3. центральнокримські (“орта-юлак”); 4. степові (“ногайлар”, ногайці або “мингат”, “мангит”, мангити) – недавні кочовики, переважно ногайці з походження» [Дашкевич 1996, 126].

Що стосується поширення ісламу серед кримських татар, то Я.Р. Дашкевич з цього приводу зазначив: “Виникла розгалужена релігійна адміністративна система на чолі з ханом, одночасно з халіфом, релігійними суддями (каді), значною кількістю монастирів дервішів (на чолі з шейхами), мережею шкіл (медресе, мектебе) при мечетях. На поч. ХІХ ст. (без Ялтинського повіту) налічувалося 1556 мечетей та мектебе, 1890 р. – лише 275 мектебе. На сьогодні основну масу татар охоплює Духовне правління мусульман Криму з близько 70 громадянами; невелика кількість вірних підпорядковується Духовному об’єднанню мусульман України” [Дашкевич 1996, 127].

Варто зазначити, що в Інституті сходознавства ім. А.Ю. Кримського Я.Р. Дашкевич був причетний до кримськотатарської тематики не лише як дослідник, а і як науковий керівник та офіційний опонент. Так, у Спецраді інституту в 2005 р. було успішно захищено кандидатську дисертацію О.С. Мавріної “Виникнення та становлення Кримського ханату (ХV століття)”

[Мавріна 2005], науковим керівником якої був Я.Р. Дашкевич. Окрім того, є сенс звернути увагу на те, що в тому ж 2005 р. Я.Р. Дашкевич був офіційним опонентом на захисті докторської дисертації В.А. Бушакова “Історична топонімія Криму” з тюркської філології [Бушаков 2005], бо в науковому світі не дуже часто буває так, щоб історик вважався фахівцем з філологічних проблем. Проте ВАК України, враховуючи попередні досягнення Я.Р. Дашкевича в галузі тюркської філології, дозволив зробити такий виняток, що є черговим підтвердженням високого наукового авторитету дослідника.

З тюркологічних та номадичних студій Я.Р. Дашкевича варто також відзначити таку проблему, як седентаризація татар на українських землях у ХІV–ХVІІ ст. З цього приводу Я.Р. Дашкевич відзначив: “...минуле татар України, яких у ХІV–ХVІ ст. налічувалося понад 30 колоній (дільниць у містах, окремих сіл), досліджувалося дуже фрагментарно, майже виключно в плані локальної історії, деколи етнографії. Ніколи ці дослідження не доходили до рівня хоча б узагальнюючої монографії, в якій висвітлювалася б етнічна історія, подавалися зведені відомості з точки зору історії права, соціально-економічної, військової, конфесійної історії” [Дашкевич 2005, 67–68]. Незважаючи на обмежену кількість джерел, Я.Р. Дашкевич зумів окреслити окремі передумови заселення татарами земель України: 1) татарська супрематія на Русі; 2) розвал Золотої Орди; 3) закони у Кримському ханстві та Кунджаку. Дослідник вважав, що ці три періоди варто “диференціювати від пізніших часів встановлення турецького панування на Поділлі 1672 р.” [Дашкевич 2005, 68]. Я.Р. Дашкевич зазначав, що «необхідно розрізняти типи міграції – добровільне переселення та насильницьке виведення захоплених в полон “орд»» [Дашкевич 2005, 68]. Що стосується релігії цих переселенців, то Ярослав Романович відзначав, що “спершу були татари-шаманісти (навіть втечі з Криму як протест проти утвердження там ісламу), пізніше – мусульмани”. При цьому антимульманська пропаганда римо-католицької церкви за часів польської контрреформації, за спостереженнями дослідника, “довела до насильницької конверсії та асиміляції, а також до посилення міграції на Балка-

ни в кінці XVII ст.” [Дашкевич 2005, 68]. Що стосується наслідків перебування татар на землях українців, то, на думку Я.Р. Дашкевича, це “відбувалося у сфері етнографії (специфічна колористика вишивок, жіночий одяг), народного будівництва (архітектура дерев’яних церков на Поліссі з елементами мистецтва ісламу)” [Дашкевич 2005, 69]. За спостереженнями вченого, у деяких містах України “виникли татарські громади на етноконфесійній основі з елементами самоврядування, з власними дільницями, мечетями, кладовищами” [Дашкевич 2005, 68]. Одним із таких міст був Львів.

Саме цьому питанню було присвячено й окрему розвідку Я.Р. Дашкевича “Сарацини у Львові”. Там дослідник зазначив, що семантика терміна “сарацини” змінювалася протягом століть залежно “від географічного та конфесійного факторів, а також від генеалогії самого етноніма і традицій його вживання”. Що стосується вживання терміна “сарацини” у Львові XIV–XVII ст., то Я.Р. Дашкевич відзначив: “До XIV ст. включно можна вважати, що сарацини – це араби, арабські купці на шляху міжконтинентальної торгівлі Схід (Середня Азія) – Захід (спершу до Іберійського півострова включно), що дотримувалися давньої торговельної традиції з IX–X ст., коли вів шлях також з Месопотамії... Можливо, у Львові вони мали свою факторію, між іншим, торгували також рабами, а для своїх послуг мали, як відомо, перекладачів з арабської. Після закриття шляху до Середньої Азії через завоювання Тамерлана (1395–1396) арабські купці могли скеровуватися із Сирії через Чорне море і Крим аж до часу перетворення Чорного моря у внутрішнє турецьке озеро (1475 р.). Поступово семантичне поле етноніма поширюється на всі східні народи, що дотримувалися мусульманської релігії. Так чи інакше, таке поширення семантичного поля не заперечувало існування таких етнонімів, як половці (що вживався як анахронізм, бо половці не сповідували іслам), татари, турки. З іншого боку, немає підстав інтерпретувати етнонім як назву, вживану стосовно циганів, караїмів, сурожан-генуезців” [Дашкевич 2003а, 62–63].

Не менш вагомим був внесок Я.Р. Дашкевича у розвиток монголістики в Україні наприкінці XX – на початку XXI ст.

Традиційною для дослідника була історія монголів часів Чингісхана та Золотої Орди. Так, вже у 1994 р. побачила світ його велика стаття “Угорська експансія на золотоординське Поділля 40–50-х рр. XIV ст.”, де об’єктом уваги дослідника стали повідомлення від 1352 та 1354 рр. з флорентійської хроніки Магтео Віланні про походи короля Угорщини Людовика до володінь королівства прославів, що входило до складу Золотої Орди [Дашкевич 1994, 32–65]. Я.Р. Дашкевич висловив припущення щодо достовірності цієї інформації і на підставі цього зробив такий висновок: “Десь у 1352–1353 рр. на землях, відкраяних від колишнього Галицького князівства, було утворено угорську марку з центром Баї. Це свідчення того, що на схід від Карпат угорці почувають себе чимраз сильніше. Весною 1354 р. відбувається угорський похід на Поле. Він закріпив впливи на Брацлавську тьму, але до походу мусили допустити також поляків як допоміжну силу. Похід закінчився безрезультатно, добре, що не катастрофічно в степах. Може, треба вважати, що Людовик першим серед східноєвропейських володінь відчув притягальну силу Чорного моря, побачив відблиск казкових багатств, які давала морська східна торгівля – генуезька і венецька – через Кафу – Тану далі до Середньої Азії (про яку він мусив знати, як добре зорієнтований в італійських справах ще в 1134–1350 рр.). Цей виступ до Чорного моря посилив польсько-угорське суперництво вже в другій половині XIV ст., але до моря дійшла лише Литва, свідома своїх цілей, особливо після перемоги над трьома темниками на Синій Воді 1362 р. Не включено, що поява угорців у Брацлавській тьмі та на Полі підштовхнула Литву до активніших дій” [Дашкевич 1994, 61–62].

Не менший інтерес виявляв Я.Р. Дашкевич до такого джерела, як “Секретна історія монголів”, де було згадано загадковий етнонім “керел” [Дашкевич 2001а; Дашкевич 2008]. Походження цієї назви в одній зі своїх останніх публікацій Я.Р. Дашкевич пояснював так: «Характерно, що “Секретна історія” явно розрізняє дві гілки русів Орусут і Керел (часом з метатезою – Келер). Орусут на Сході, Керел – на Заході... Як відомо, ще в кінці 1210-х років Чингісхан, визначаючи мету походу на Захід і головним орієнтиром вважаючи місто Ківа-

Манкермен, тобто Київ, знав не лише про це найдавніше місто Східної Європи, а також про Русь (орусут) і розташованому надалі на Захід країну-народ Керел. Назва досить прозора з погляду походження і нова. За нею, назвою, без особливих труднощів визначається титул *кроль*. У формі *керел* він міг бути запозичений лише зі східнослов'янської, руської мови, для якої характерна – у фонетиці – група *-оро-*, *-ере-* в середині слова. Трансформація з *король* на *керел* легко пояснюється фонетичними законами алтайських мов. У південно-західнослов'янських мовах групи *-оро-* немає, тому в них відповідний титул звучить як *краль* (в угорській похідне *király* – за сучасним написанням, раніше *kral* як запозичення із сербської), *краль*, *круль*. Отже, Керел, що згадується двічі (§ 262, 270), – це східнослов'янська країна, яка в епоху монгольських походів на Захід мала свого короля. І справді така країна була. Ще в 1189 і 1206 роках угорські королі Бела III і Андрій II титулували себе королями Галичини чи Галичини і Володимирії. У 1214 р. у Галичі був проголошений королем, а в наступному році коронований Коломан (Кальман) також з династії Арпадів. Кальман був фактично королем 1214–1221 рр., після нього королем був Андрій 1227–1230 рр. Ці роки відповідають періодові, коли на західноукраїнських землях цілком певно побували монгольські розвідники й принесли Чингісханові до Центральної Азії відомості про короля і королівство. За наступника Андрія, князя, назва міцно увійшла також у західні уявлення, бо Романа Мстиславича, батька Данила, у західних джерелах іменують королем Русі або королем русинів” [Дашкевич 2008, 13–14].

Варто зазначити, що золотоординська тематика посіла вагоме місце у дослідженнях Я.Р. Дашкевича в останні роки його життя. І тому не випадково він став одним із рецензентів монографії О.Б. Бубенка “Алани-аси в Золотій Орді (XIII–XV ст.)”, що була видана Інститутом сходознавства ім. А.Ю. Кримського у 2004 р. [Бубенок 2004].

Торкаючись монголістичних студій Я.Р. Дашкевича, не можна залишити поза увагою його дослідження, присвячені історії калмиків у Причорноморських степах у пізнь Середньовіччя та ранній модерний час [Дашкевич 1996; Дашкевич 1998; Даш-

кевич 1999]. Зокрема, дослідник про цей народ зазначив: “Калмики, що сповідували буддизм-ламаїзм, були останнім кочовим народом, який просунувся з Центральної Азії в південно-східну Україну” [Дашкевич 1999, 123]. За спостереженнями вченого, “в степовій частині України калмики протягом середини XVII – XVIII ст. утворили кілька регіонів кочування та седентаризації. Вони кочували в Північному Приазов’ї (від 50-х рр. XVI ст.), на Слобожанщині (від 70-х рр. XVII ст.), в Північному Криму (після 1783 р.). Осідали постійно в кількох місцях. Біля Чугуєва почали селитися в кінці XVII ст.; в 1718 р. в Чугуєві сформовано козацький полк, майже виключно з християнізованих калмиків. Чимало калмиків, звільнених з турецького полону, зібралося у 1746–1747 рр. на Запорозькій Січі... Біля устя Самари, при впадінні її до Дніпра, калмиків поселили у першій половині XVIII ст. у ст. Біляєво для оборони кордону... У 80-х рр. XVIII ст. калмики, переважно розпорошено, проживали на території Катеринославського та Олександрівського повітів” [Дашкевич 1999, 125]. На думку Я.Р. Дашкевича, калмики справили значний вплив на формування культури південних та східних українців.

Підсумовуючи, варто зазначити, що звернення Я.Р. Дашкевича до кочівницької тематики було не випадковим, бо вчений постійно відзначав вплив середньовічних номадів на історичний та культурний розвиток слов'янського населення України. Проте Ярослав Романович у своїх дослідженнях ніколи не виходив за межі своїх можливостей, бо був насамперед дослідником середньовічної історії українських земель. Тому звернення історика-медієвіста до кочівницької тематики завжди вимагало від нього великої ерудиції та значної обережності у висновках. У пострадянській Україні він сприяв продовженню такого традиційного для України напрямку досліджень, як місце номадів у житті народів Північного Причорномор’я у Середньовіччя та ранній модерний час. Його дослідження завжди відзначалися новизною та оригінальністю підходів. При цьому він підтримував тих молодих дослідників, дослідження яких також відзначались нестандартністю підходів до вирішення наукових проблем.

ЛІТЕРАТУРА

- Бубенок О.Б. Аланы-асы в Золотой Орде (XIII–XV вв.).* Киев, 2004.
- Біляєва С.О. Взаємовідносини східнослов'янського і тюркського світів у XIII–XVIII ст.* Автореф. дис. ... д.і.н. Київ, 2011.
- Бушаков В.А. Історична топонімія Криму.* Автореф. дис. ... д.філ.н. Київ, 2005.
- Дашкевич Я. Угорська експансія на золотоординське Поділля 40-х – 50-х рр. XIV ст. // Україна в минулому. Вип. V. Київ – Львів, 1994.*
- Дашкевич Я. Калмики // Етнічний довідник. Ч. 2. Етнічні меншини. Київ, 1996.*
- Дашкевич Я. Татари кримські // Етнічний довідник. Ч. 2. Етнічні меншини. Київ, 1996а.*
- Дашкевич Я. Калмыки Северного Причерноморья в XVII–XVIII вв. // Славяне и кочевой мир. Средние века – раннее новое время. Сб. тез. 17-й конференции Института славяноведения РАН. Москва, 1998.*
- Дашкевич Я. З історії буддизму в Україні. Калмики Північного Причорномор'я і Лівобережжя середини XVII–XVIII ст. // Історія релігій в Україні. Матеріали IX міжнародної наукової конференції (Львів, 11–13 травня 1999 року). Кн. I. Львів, 1999.*
- Дашкевич Я. Великий кордон України: взаємопроникнення культур – нові аспекти // Етносоціальні процеси на Середньому Подніпров'ї: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції. Черкаси, 1999а.*
- Дашкевич Я. Етноконфесійна ситуація обабіч Великого кордону XIV–XVIII ст. Спроба синтетичного узагальнення // Тези доповідей міжнародної наукової конференції “IV сходознавчі читання А. Кримського”, присвяченої 2000-й річниці християнства. Киев, 13–15 вересня 2000 р. Київ, 2000.*
- Дашкевич Я. Конфесійні відносини обабіч Українського Великого кордону (XIV–XVIII ст.) // Історія релігій в Україні. Праці XI-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 16–19 травня 2001 року). Кн. I. Львів, 2001.*
- Дашкевич Я. Монгольське (іранське) тюркське “Керел”: етимологія та семантика етнопоніма (XIII–XIV ст.) // Тези доповідей міжнародної наукової конференції “V сходознавчі читання А. Кримського”. Київ, 10–12 жовтня 2001 р. Київ, 2001а.*
- Дашкевич Я. Кримські татари: етноконфесійний аспект // Історія релігій в Україні. Праці XIII міжнародної наукової конференції (Львів, 26–29 травня 2003 року). Кн. 2. Львів, 2003.*
- Дашкевич Я. Сарацини у Львові // Тези доповідей міжнародної наукової конференції “VII сходознавчі читання А. Кримського”. Київ, 4–5 червня 2003 р. Київ, 2003а.*
- Дашкевич Я. Седентаризація татар на українських землях у XIV–XVII ст. Проблеми дослідження // Тези доповідей міжнародної наукової конференції “IX сходознавчі читання А. Кримського”. Киев, 1–2 червня 2005 р. Київ, 2005.*
- Дашкевич Я. “Секретна історія монголів” як джерело до історії України XIII ст. // Україна – Монголія: 800 років у контексті історії. Київ, 2008.*
- Мавріна О.С. Виникнення та становлення Кримського ханату (XV століття). Автореф. дис. ... к.і.н. Київ, 2005.*

ВНЕСОК Я.Р. ДАШКЕВИЧА В КАРАЇМОЗНАВСТВО

Я.Р. Дашкевич був видатним істориком і джерелознавцем, який зробив великий внесок у вивчення історії України від давніх часів і до сьогодні, про що ми дізнаємося все з нових публікацій. Фахівці у Львові продовжують досліджувати його архів, де знаходять багато цікавого, як ми недавно дізналися на Всеукраїнській, а по суті міжнародній, конференції у Львові, присвяченій науковій спадщині Ярослава Романовича.

У своїх історичних працях він ретельно досліджував всі доступні йому джерела багатьма мовами, що робило його наукові висновки обґрунтованими і переконливими. Він розумів, що праці українських істориків мають бути саме такими, оскільки до них пильно-критично підходять як колеги-історики з інших країн, так і особливо політики.

Важливе місце в історії нашого народу займає постать короля Галицького і всієї Русі Данила, який сам та його нащадки змогли підтримувати вогнище української державності ще певний час після зруйнування столиці держави – Києва. Вивчаючи цю епоху, він звернув увагу на один рукописний твір, що склався у громаді караїмів, які в ті часи з'явилися на теренах нинішньої України. Їхня поява була пов'язана з іменем Данила Галицького, що не могло не зацікавити дослідника. Документ, а це був колофон до караїмського пергаментного молитовника, який до 1830 року зберігався в кенасі м. Галича, написано польською мовою – оригінальний текст гебраїською мовою не зберігся. Дослідник відтворив його українською мовою і піддав глибокому аналізу. Ярослав Романович проштудював усі наявні документи і наукові дослідження і створив свою працю зі свіжим і неупередженим поглядом. Це була перша його праця, яка потрапила мені до рук. Вона була надрукована французькою мовою в Гарварді, в

журналі “Harvard Ukrainian Studies” (1978)¹. Автором значився невідомий мені Ярослав Степанів, називалася вона “Епоха Данила Романовича (середина XIII століття) за одним караїмським джерелом”. Тоді я не знав, з відомих причин, що за цим псевдонімом приховувався Ярослав Дашкевич. То були не найкращі часи для української науки взагалі і тих вчених, котрі мали, м'яко кажучи, “непорозуміння” з советською владою. Доля Ярослава Романовича склалася так, що він увійшов у контакт із відомим йому О.Й. Прицаком, і той почав допомагати Я. Дашкевичу знайти ті видання, де б він міг опублікувати свої праці. Омелян Йосипович прекрасно знав, що вчений без відповідного академічного середовища і без можливості донести результати своїх пошуків і знахідок до широкого наукового загалу не зможе у повній мірі реалізувати увесь свій потенціал.

Статті Я. Дашкевича почали з'являтися у відомому вірменознавчому виданні “Revue des Etudes armeniennes”, викликавши інтерес зарубіжних фахівців, що підтверджують численні рецензії в різних наукових журналах. Зазначена ж публікація стосувалася історії України.

Документ містив свідчення про історію прибуття караїмів у Галичину і, що особливо важливо, відкривав можливість пролити світло на хронологію подій, яка вже у XIX ст. викликала полеміку серед західноєвропейських вчених. Вчений одна за одною ретельно проаналізував усі доступні копії перекладу колофона та всі версії походження документа і всі варіанти його датування. Він відкинув версію А. Петрушевича, який проголосив колофон фальшивкою з «першої половини XIX ст., а всі подані в ньому відомості кваліфікував як “караїмську байку”². Як неправдиву історію він відкинув також відому і спопуляризовану версію Тадеуша Чацького, який пов'язував прибуття